

BROUMOVSKÝ KLÁŠTER DO ROKU 1950

Počátek osídlování Policka a Broumovska břevnovskými benediktiny je tradičně spojován s rokem **1213**, na půdu písemných pramenů dokládajících existenci a působení polického a broumovského proboštství (klášterů závislých na opatství v Břevnově) však vstupujeme až po polovině třináctého století. Hospodářským centrem tohoto území byla jednak osada při polickém proboštství, která obdržela tržní práva, posléze také ves Broumov, která záhy nabyla charakter města.

Husitské války znamenaly zásadní zlom v dějinách břevnovského kláštera, areál byl v roce 1420 vypálen. Části řeholní komunity poskytla útočiště vzdálená břevnovská proboštství a jedno z nich, v Broumově, se na dlouhou dobu stalo hlavním sídlem břevnovských opatů. Klášter v Břevnově po r. 1420 zpustnul. Pokusy o jeho znovuosídlení mnichy a stavební obnovu byly úspěšně dovršeny až za opatů Tomáše Sartoria († 1700) a zejména Otmara Zinka († 1738), za jehož správy se do výstavby zapojil architekt Kryštof Dientzenhofer a následně i jeho syn Kilián Ignác. Mladší z Dientzenhoferů pro opata Zinka pracoval rovněž v Broumově i na jiných místech.

Broumovsku přinesla již předbělohorská doba hospodářskou prosperitu, založenou na tradiční soukenické výrobě. Většinové německé obyvatelstvo v té době přijímalo Lutherovo učení, což vedlo k rostoucímu napětí s klášterní komunitou. Zásah opata Wolfganga Selendera proti broumovské protestantské modlitebně roku 1618 se stal jedním z podnětů stavovského povstání. Po jeho porážce a po skončení třicetileté války mohli opati zahájit systematickou hospodářskou obnovu kláštera i broumovského regionu; dlouhodobější hospodářská stabilita je spojena především s působením opata Otmara Zinka (1700–1738).

Za dlouhé vlády opata Jana Nepomuka Rottera (1844–1886) doznívá doba, kterou lze považovat, snad s výjimkou století před husitskými válkami, za vrcholné období působení benediktinů v českých zemích. Za následujících opatů, Ruperta Smolíka (1886–1887), Brunona Čtvrtečky (1887–1922) a Viléma Rudolfa (1922–1926) tato epocha končí. Bruno Čtvrtečka zemřel v Broumově 16. února 1922; proměnu situace pocítil naplno jeho nástupce Vilém Rudolf. Opatem byl zvolen 4. října 1922, a po většinu doby, kdy stál v čele opatství, se musel vyrovnávat nejen s nepřízní tehdejší československé společnosti vůči německo-české benediktinské komunitě, ale také s narůstajícím napětím mezi oběma národnostmi v klášteřích. K tomu přistoupil mezigenerační nesoulad mezi mnichy, starší generací, žijící s pohledem upřeným k »starým zlatým časům«, a nově příchozími, žádajícími radikální změny. Uskutečnění proměny, požadované nejen směrem zvenčí dovnitř kláštera, ale i v něm samotném, však už nebylo úlohou opata Rudolfa. Zemřel po čtyřech letech vedení břevnovských a broumovských mnichů 5. září 1926 během pobytu na faře v Počáplích u Terezína.

15. prosince 1926 se v broumovském klášteře konala volební kapitula břevnovsko-broumovského opatství. Zvolen byl teprve šestatřicetiletý profesor klášterního gymnázia v Broumově P. Dr. phil. Dominik Karl Prokop. Opatská volba neproběhla bez problémů. V celé historii své existence mělo opatství mnichy české i německé národnosti, v klášterní komunitě však národnost většinou zvláštní roli nehrála. Při opatských volbách se však národnostní protivy vyskytly. Změnu přineslo už probuzení českého národního vědomí v 19. století; po vzniku Republiky československé 28. října 1918 vládě šlo o to, aby se z nejstaršího mužského kláštera v Čechách stal čistě český klášter, kterému měl vládnout český opat. Národnost zvoleného hrála proto rozhodující roli už při volbě Viléma Rudolfa. Tak tomu bylo i roku 1926 v Broumově, kdy se opět vytvořila dvě seskupení podle národností. Na české straně bylo však obtížné najít kněze, který by byl pro úřad opata vhodný. Nakonec byl zvolen Dominik Prokop, také vzhledem k tomu, že dokonale ovládal češtinu a z otcovy strany měl české předky. Církev i stát s volbou souhlasili; 30. ledna 1927 přijal nově zvolený od pražského arcibiskupa Františka Kordače v kostele sv. Markéty v Břevnově opatskou benedikci.

Abychom porozuměli složité situaci v Břevnově, musíme se vrátit až do 15. století. Po zničení břevnovského kláštera 22. května 1420 komunita v čele s opatem přesídlila do Broumova; v Břevnově po skončení válek trvale zůstávalo jen několik mnichů. Obnova břevnovského kláštera postupovala pomalu a byla završena až na počátku 18. století. Břevnovský opat, trvale sídlící (i po obnově břevnovského opatství) v Broumově, přestal jmenovat v Broumově do čela konventu probošta; to bylo pochopitelné, neboť tam žil a vládl osobně. Naopak po určitou dobu jmenoval jako svého plnomocného zástupce probošta v Břevnově. Tak došlo postupně k tomu, že situace obou klášterů přestala být vnímána jako vztah *de iure* břevnovského opatství a broumovského proboštví a dlouholetý stav vyústil v neobvyklou podobu tzv. „dvojopatství“ – dvou samostatných mnišských komunit v čele s jedním opatem. Břevnovský klášter přitom žil po celou tuto dobu jakoby „ve stínu“ Broumova; břevnovská komunita byla i po obnově na počátku 18. století méně početná, kvalifikovaní mniši – vědci, pedagogové aj. žili většinou v Broumově, což souviselo s působením na tamním gymnáziu. Břevnovští mniši – kněží navíc působili také na regionálně rozptýlených venkovských farách. Že tento stav není optimální se naplno projevilo právě až po vzniku ČSR, kdy v tomto zároveň začala hrát významnější roli skutečnost, že v Břevnově byla většina mnichů národnosti české, v Broumově to byli převážně Němci.

Pro Břevnov byl zásadní otázkou český dorost. Když se na počátku třicátých let dvacátého století pro klášter podařilo zainteresovat kandidáty, ti záhy seznali, že nechtějí absolvovat noviciát v Broumově pod vedením německého novicmistra. Zde tedy závisela budoucnost na tom, zda Kongregace pro řeholníky v Římě dá svolení k vytvoření břevnovského noviciátu.

Po delším úsilí se opatovi podařilo jako novicmistra pro Břevnov získat P. Paula de Vooght z opatství Mont César v Lovani. (Roku 1933 jmenoval opat Paula de Vooght také převorem v Břevnově.) S několika novici a bratry mohl de Vooght zahájit klášterní reformu. Za těchto okolností v září 1932 opat požádal o svolení zřídit v Břevnově druhý noviciát. Kongregací pro řeholníky bylo 11. listopadu 1932 dovolení uděleno, a to nejdříve na tři roky. Obsahovalo doplňující poznámku: bude-li noviciát v Břevnově povolen nastálo, bude záležet na tom, jak velký bude zájem o monastickou reformu.

Ve spektru českého katolického života vzniklo skrovné, ale činorodé hnutí katolické inteligence, které usilovalo o duchovní prohloubení a obnovu. Soustředěvalo se kolem překladatele a vydavatele Josefa Florianana. Přívrženci tohoto hnutí – spisovatelé, umělci a vědci z Prahy – se zajímali o břevnovský klášter a s tamními mladými mnichy navázali kontakty. (Jednou z výrazných postav tohoto »florianovského hnutí« byl pozdější opat Anastáz Opasek.) Každé nedělní dopoledne přicházeli na konventní mši a po ní se setkávali v klášteře, kde diskutovali o náboženských a kulturních problémech. Z kláštera se tak stávalo středisko tohoto kroužku. Z toho se vyvinula nová situace – klášteru měla připadnout vůdčí úloha mezi českými katolíky. Zde bylo rozhodující, jaký bude nadále vztah břevnovského kláštera s Broumovem. Jestliže měl mít Břevnov v českém národě vlastní ráz a poslání, nemohl nadále zůstat v závislosti na Broumovu, jak tomu bylo dosud po dobu několika století.

Napětí uvnitř břevnovské komunity mezi touhami mladých a konzervatismem starších českých mnichů vedlo ke konfliktům. Paul de Vooght správně rozpoznal, že i z důvodů monastických k oddělení obou klášterů, Břevnova a Broumova, dojít musí, má-li reformující se břevnovská komunita mít možnost orientovat se v nových podmínkách sama na svou vlastní odpovědnost a se všemi důsledky. Mezi českými mnichy však nebyl nikdo, kdo by přicházel v úvahu na místo představeného břevnovského konventu. Jenže čekat s oddělením tak dlouho, až některý mnich z mladého společenství do tohoto úřadu doroste, znamenalo reformu břevnovského kláštera zpochybnit, protože mladí mniši by mezitím vystoupili a další český dorost by se sotva našel. Paul de Vooght snad spatřoval přechodné řešení ve své vlastní osobě a chtěl pak v daný čas udělat místo opatovi z mladé komunity. Jeho působení bylo zpočátku bezpochyby dobré. Důraz kladl na pečlivě konanou a formálně dokonalou liturgii i na vnitřní klášterní disciplínu. Nemoudře si však počínal v tom, že si chtěl vynutit rychlé rozhodnutí. Už 19. dubna 1934 zaslal opatovi do Broumova dopis o situaci v Břevnově; ve zdůvodnění nezbytnosti oddělení vycházel také z národnostního napětí. Pádným důvodem byl i již výše zmíněný postoj vlády k tomuto opatství. Opat však požádal koncem roku 1935 vizitátory kláštera, aby rychlé oddělení nepřipustili; v lednu 1936 odcestoval do Říma a opatu primasovi vysvětlil situaci. Podařilo se mu jej přesvědčit, že k oddělení sice dojít musí, ale ne v současné době. Spor tak měl být pro nejbližší budoucnost ukončen; na počátku roku 1936 nikdo netušil, že k rozdělení klášterů zanedlouho dojde za zcela jiných okolností.

Oddělení oblastí s německým obyvatelstvem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od československého státu a jejich sloučení do sudetské župy, která byla připojena k Německé říši 1. října 1938, vytvořilo pro oba kláštery novou situaci: mezi Sudety a zbylým československým státem, resp. záhy nato vzniklým Protektorátem Čechy a Morava, nyní existovaly hranice Říše. Kontakty mezi oběma kláštery tím byly výrazně ztíženy. Z tohoto důvodu musela být i v oblasti církevní organizace přijata nová opatření. Za pozdního podzimu 1938 odjeli břevnovský převor Anastáz Opasek a podpřevor Hraban Miller do Říma, aby tam s opatem primasem na základě nové situace projednali nevyřešené otázky a obdrželi jasné rozhodnutí. Výsledkem bylo, že dekretem Kongregace pro řeholníky z 11. ledna 1939 (na základě rozhodnutí papeže Pia XI. z 3. ledna t.r.) byly kláštery Břevnov a Broumov od sebe odděleny. Opat Dominik Prokop se stal prvním opatem broumovským, Anastáz Opasek byl ustanoven konventuálním převorem břevnovského opatství.

Každý z mnichů dosavadního společného opatství se musel rozhodnout pro jedno z obou opatství. Největší roli v rozhodování pochopitelně sehrála národnostní příslušnost; přesto v Břevnově zůstali Němci Hrabanus Miller, Athanasius Reissmüller a Engelbert Kwapil, který pocházel ze smíšeného německo-českého manželství. Broumov si zvolil jediný Čech, učitel matematiky a češtiny Raimund Fišer, naopak vyučující řečtiny a latiny Salesius Sommernitz se ještě poslední noc před připojením Sudet k Německé říši vydal do Prahy. Měl židovské předky, a dal proto přednost zbylé části Čech.

Opatství a náboženského života na Broumovsku se záhy dotkly dvě opatření: převedení katolických sdružení mládeže do Hitlerjugend, a koncem školního roku 1938/1939 zrušení klášterního vyššího gymnázia; nacistický režim netoleroval žádné soukromé školy. Veřejné gymnázium benediktinů v Broumově, které tu existovalo od roku 1634, se broumovskému konventu navzdory požadavkům československého státu podařilo udržet jako německé. Nyní, 1. června 1939, učinila této škole konec německá vláda.

Benediktini už neměli skoro žádnou možnost, jak působit na výchovu mládeže. Několik málo hodin náboženství nestačilo na vytvoření obranyschopnosti proti národněsocialistické propagandě. Ta se snažila církev podávat jako konzervativní a zastaralou, zatímco národněsocialistické hnutí propagovala jako radostné směřování vstříc budoucnosti. Zůstaly jenom malé hloučky ministrantů a jádro dívčí mariánské kongregace. Omezena byla i pastorační práce s dospělými, neboť ženy a muži – stejně tak hoši a dívky – se ve stále větší míře museli o nedělích zúčastňovat akcí pořádaných stranou a jejími organizacemi. Služba v SS, SA, NSKK a v Hitlerjugend byla podávána nejen atraktivním způsobem, ale současně jako národní povinnost. Neúprosná propaganda působila stále víc a víc. Zdálo se, že pastorační práce, zejména posledních dvou desetiletí, vyzněla naprázdno.

Duchovní, kteří přestoupili zákaz shromažďování mládeže anebo v kázání zaujali jasný postoj k víře nepřátelskému režimu, byli zatčeni, postaveni před soud nebo poslání do koncentračního tábora. U jednotlivých mnichů provádělo prohlídky gestapo, došlo k zatčení Lambertu Jakische, faráře v Martínkovicích, který byl udán kvůli kázání a byl skoro rok zavřený, dokud nebyl po soudním jednání propuštěn. V Meziměstí působil farář Winfrid Riedel s kaplanem Basilem Urbaschkem, oba byli roku 1942 uvězněni v Dachau.

Za těchto okolností se muselo počítat i se zrušením opatství. Opat Dominik, aby čelil tomuto nebezpečí, poskytl wehrmachtu některé prostory v klášteře – vojsko vůči církvím většinou zvlášť agresivní nebylo.

Během prvního roku po anšlusu odešlo šest broumovských mnichů do civilních povolání. Odchod těchto mladších spolubratřích z kláštera nesl opat Dominik velmi těžce. Reformní rozvoj kláštera za nového opata po roce 1926 podněcoval mladé maturanty ke vstupu do kláštera a ukazoval jim pole působnosti; po anšlusu Sudet lákal nový režim pomocí atraktivních perspektiv v povolání do světského sektoru. Broumovský klášter opustil jeden mnich s kněžským svěcením a pět kleriků, i když s papežskou dispensí.

Vytrvalo 33 mnichů, 5 kleriků, jeden novic a 4 laičtí bratři; konvent tak zůstal stále dost silný, aby mohl plnit své mnohotvárné úkoly.

Situaci však v průběhu dalších let zkomplikovalo povolání celkem patnácti členů kláštera do služby ve wehrmachtu. Nazpět se z války nevrátili jeden kněz, jeden bratr a tři klerici. Přesto všechno opatství i nadále spravovalo fary ve větší části Broumova.

Po 9. květnu 1945, když skončila válka a přišli Rusové a o několik dnů později Češi, panovala v Broumově a jeho okolí velká nejistota; 29. května 1945 bylo novou pražskou vládou nařízeno vyhnání německého obyvatelstva Sudet a německý majetek byl zestátněn.

Vysídlování nastalo už v následujících dnech – zpočátku bez jakékoliv organizace – Němci byli jednoduše vyháněni přes hranice.

Stejně jako jinde v pohraničí i na Broumovsku přitom docházelo k násilí – v srpnu 1945 byli zavražděni v Šonově farář Alban Prause a kaplan Ansgar Schmitt.

Už 23. května 1945 břevnovský konventuální převor P. Anastáz Opasek dosáhl na ministerstvu vnitřní zvláštní úpravy pro broumovské opatství; 30. května v Broumově oznámil místním úřadům, že je broumovský klášter se vším vlastnictvím československou vládou převeden na břevnovské opatství a zůstává ve správě církve. (Anastáz Opasek byl 12. listopadu 1945 římskou Kongregací pro řeholníky potvrzen jako „apoštolský administrátor broumovského opatství“.)

Němečtí benediktini opouštěli ČSR v několika etapách. První skupina s opatem Dominikem Prokopem odešla 27. listopadu 1945 do benediktinského kláštera v Metten, kde se jí dostalo azylu. 6. března 1946 opat D. Prokop zřídil ve starobylém zrušeném klášteře v Rohru »Broumovské opatství v Rohru / Braunau in Rohr«. Vedení zbývajících německého konventu v Broumově převzal P. Emeran Selinger; další němečtí benediktini byli až na několik málo výjimek postupně vysídleni do prosince 1946.

Německá duchovní správa na Broumovsku zanikla během let 1945–1946; i po odchodu německých mnichů, za výrazně změněných podmínek, se však představenému břevnovského kláštera A. Opaskovi podařilo zajistit fungující duchovní správu, jednak v Broumově, dále ve Verněřovicích, které zůstaly v rukou neodsunutého broumovského benediktina Theobalda Birka, Martínkovice byly pod vedením Odon Hlawatschka (v ČSR zůstal až do r. 1950), Heřmánkovice převzal Robert Skyba z Břevnova a Ruprechtice Suitbertus Sloty z Emauz. Tak zde i nadále existoval aktivní církevní život, i když ve zmenšené míře. Na Broumovsko sice přišli Češi a Slováci, ale město a okolní vesnice cca přes dvě třetiny dřívějšího počtu obyvatel. Zástupcem administrátora A. Opaska v Broumově se stal P. Athanasius Reissmüller z Břevnova, národností Němec, který po květnu 1945 získal československé občanství. (Po únoru 1948 se občanství vzdal a Československo opustil.) Provizorem (hospodářským správcem) broumovského kláštera byl v této době P. Salesius Sommernitz, jemuž pomáhal fr. Ivan Ringel; oba rovněž přišli z Břevnova.

Od podzimu 1946 podporovali české a zbývajících německé benediktiny broumovského opatství a také jejich zdejší fary mniši z opatství Lisle u Chicaga. (Klášter sv. Prokopa byl založen r. 1885 v Chicagu, r. 1914 byl klášter „přenesen“ z Chicaga do Lisle.)

První jednání lisleské kapituly o působení v Československu proběhlo 8. srpna 1945. Do Prahy přijel 20. září 1945 Joannes (John) Cherf, po konzultacích s československými státními a církevními úřady odcestoval do Říma, kde byl 10. listopadu 1945 přijat na audienci papežem Piem XII. Kongregace pro řeholníky vydala dekret schvalující misi amerických benediktinů na Broumovsku. Po návratu do Lisle začal J. Cherf s praktickými přípravami. Do Prahy přijel znovu 10. července 1946; 6. srpna t.r. byl ustanoven broumovským převorem. Pak přicestovali ostatní benediktini (kněží Alexius Machaček, Venceslaus Michalička, Roger Holub v září 1946, laičtí bratři Benedictus Kohout, Franciscus Totka, Silvester Dworak v listopadu t.r.).

Kromě výpomoci v duchovní správě na Broumovsku zřídili v klášteře američtí benediktini také chlapecký internát pro část studentů broumovského gymnázia (státního, benediktinské bylo zrušeno nacisty v roce 1939 a po válce nebylo již možné jej obnovit). Přestože se jejich působení soustředilo na Broumov a jeho nejbližší okolí, snažili se pomoci např. i svému řádovému spolubratru Norbertu Lokvencovi, který v této době spravoval farnost v nedaleké Polici nad Metují – už na podzim 1946 benediktini z Broumova finančně přispěli na údržbu polického kostela.

Situace se znovu změnila po uchopení moci komunisty 25. února 1948. Záhy se začala projevovat proticírkevní politika nové vlády – zákazy konání procesí, omezování výuky náboženství, dozor nad návštěvami kostela, znevýhodňování věřících ve veřejném životě a v zaměstnání, postihy kněží (např. už v témže roce se musel Robert Skyba, farář v Heřmánkovicích, vrátit do Břevnova, protože veřejně kritizoval vyhnání Němců). Restriktivními opatřeními nového režimu trpěl i broumovský klášter – roku 1949 byl skoro celý majetek, s výjimkou klášterních zahrad, zestátněn. V září 1949 byl zatčen břevnovský opat Anastáz Opasek a později spolu s dalšími duchovními postaven před soud a odsouzen k trestu doživotního žaláře.

To vše vyvrcholilo uzavřením kláštera v dubnu 1950 (v rámci tzv. Akce K). Američtí benediktini museli opustit ČSR; na konci dubna se vrátili do mateřského kláštera v Lisle. Novým režimem byli nepochybně vnímáni jako osoby nežádoucí. Broumovský klášter pak krátce sloužil jako místo přechodné internace pro řeholníky.

Po tzv. Akci Ř, likvidaci ženských klášterů v ČSR, probíhající po etapách od července 1950 až téměř do konce roku, sloužil Broumov jako jeden z centralizačních klášterů pro řeholnice různých řádů, které byly vyhnány z jejich vlastních řádových domů. V Broumově jich bylo umístěno kolem tří set. Většina z nich byla nucena pracovat v broumovských továrnách a také v zemědělství. Až částečné uvolnění režimu, zejména v průběhu šedesátých let, jim umožnilo začít pracovat v tzv. charitních domovech. V Broumově zůstaly sestry dominikánky, které zde až do roku 1990 pekly hostie pro farnosti v Čechách a na Moravě.

Literatura:

Kol. aut. *Via benedictina: 800 let od příchodu benediktinů na Broumovsko*. Broumov: VkcB, 2013, s. 30–39.

GEYER, Heinrich. Abt Dr. Dominik Prokop – 59. Abt von Břevnov--Braunau und 1. Abt von Braunau (1926–1969). In Hofmann, J. (ed.). *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*. St. Ottilien: EOS-Verlag, 1993, s. 613–633.

MEISSNER, Erhard. Die Abtei Braunau nach der Trennung von Břevnov (1939–1950). Tamtéž, s. 675–707.